
ETICKÉ PROBLÉMY ORGANIZÁCIE A REPREZENTÁCIE POZNANIA: NAJVÝZNAMNEJŠIE MEDZNÍKY A VÝSKUMY

Mgr. Marta Špániová, PhD.; marta.spaniova@uniba.sk; (Katedra knižničnej a informačnej vedy,
Filozofická fakulta UK)

Prognózy výskumných trendov v knižničnej a informačnej vede predpokladajú, že etika a informačná bezpečnosť budú patriť medzi kľúčové témy, ktorým sa v najbližšom desaťročí bude venovať veľmi intenzívna pozornosť. Štúdia sa venuje etickým hodnotám a etickým problémom organizácie poznania, ktoré majú vplyv na reprezentáciu zdrojov a prístup k informáciám. Informuje o významných medzníkoch etiky organizácie poznania v knižničnej a informačnej vede a prináša výsledky doterajších najvplyvnejších výskumov v tejto oblasti. Vymedzuje najdiskutovanejšie témy etiky organizácie a reprezentácie poznania a zaoberá sa niektorými aktuálnymi etickými princípmi správy zbierok.

<http://doi.org/10.52036/1335793X.2022.SC.34-40>

Etické hodnoty možno vnímať ako morálne zásady, ktorých cieľom je dosiahnuť to, čomu sa hovorí ideál správneho konania. Ak ľudské správanie tieto morálne zásady nerešpektuje a nenasleduje, odhalí etické problémy. V profesionálnom kontexte majú diskusie o etických hodnotách osobitný význam a sú prezentované vo dvoch dimenziách: axiologickej, ktorá sa zameriava na hodnoty vlastné danej profesii a deontologickej, ktorej predmetom sú usmernenia a regulácia praxe konkrétnej profesie pre dosiahnutie vhodného a správneho profesionálneho postoja a konania. Súbor etických hodnôt konkrétnej profesie býva vyjadrený v etickom kódexe. Profesionálna etika odráža každodenný rozmer etiky pracovného prostredia a vzťahov, v súlade s morálnymi hodnotami, ktoré musí profesionál dodržiavať, aby boli jeho činy správne a primerané pre spoločnosť, v ktorej pôsobí (Guimarães, Pinho, Milani 2016). Každodenná informačná prax odhaľuje rôzne problémy etiky práce s informáciami, predovšetkým otázky súvisiace s budovaním a správou zbierok a službami pre používateľov. Významnou reflexiou etiky organizácie poznania v knižničnej a informačnej praxi sú etické kódexy knihovníka a informačného pracovníka prijaté v ALA (2008) aj IFLA (2012), tri medzinárodné vedecké konferencie na túto tému usporiadané v rokoch 2009, 2013 a 2015 a etický kódex katalógizácie prijatý v januári 2021. Tieto aktivity spojili odborníkov z praxe, akademikov a vedcov v diskusiách o etike organizácie poznania, ktorá vďaka nim vystúpila

z úzadia a je stále viac diskutovanou témou. Naša štúdia sa venuje etickým hodnotám a etickým problémom organizácie poznania, ktoré majú vplyv na reprezentáciu zdrojov a prístup k informáciám. Informuje o významných medzníkoch a výskumoch v tejto oblasti a venuje sa aj niektorým aktuálnym etickým princípmi správy zbierok.

NAJDISKUTOVANEJŠIE TÉMY ETIKY ORGANIZÁCIE POZNANIA (1995 – 2004)

J. A. Ch. Guimarães z univerzity v São Paulo v Brazílii a kol. (2008) skúmali vedecké články o etike organizácie poznania publikované v rokoch 1995 – 2004 v piatich najvýznamnejších medzinárodných časopisoch organizácie poznania: *Journal of the American Society for Information Science and Technology – JASIST*; *Journal of Documentation*; *Knowledge Organization*; *Cataloging & Classification Quarterly*; *The Indexer and Ethics and Information Technology*. Ich analýza ukázala etické hodnoty, ktorými sa autori v oblasti organizácie poznania zaoberali. Guimarães a kol. ich kategorizovali do nasledujúcich troch skupín:

- hodnoty najvyššieho stupňa, ktorými sa riadi informačná činnosť: rešpektovanie súkromia, autorstva a autorského práva, prístupnosť, sloboda, bezpečnosť, rovnosť, rozmanitosť a minimalizácia rizika;
- hodnoty, ktoré sú profesionálnymi požiadavkami na činnosť informačného profesionála: kompe-

tenčné zručnosti, efektívnosť, flexibilita, spoľahlivosť, presnosť, profesionálne uznanie, pokrok a aktuálnosť, povedomie vplyvu a spolupráca;

- c) hodnoty, ktoré sa v minulosti považovali za kľúčové skôr v oblasti vyhľadávania informácií, ale v súčasnosti sú súčasťou axiologického univerza organizácie poznania: presnosť, konzistentnosť, hĺbka (detailnosť), použiteľnosť, kultúrne právo.

Z výskumu vyplynulo, že viac ako polovica autorov považuje za najdôležitejšie hodnoty organizácie poznania súkromie, presnosť, kultúrne právo, autorské právo a hĺbku (detailnosť).

Najdiskutovanejšími etickými problémami, ktoré Guimaraesov výskum vo vedeckej literatúre organizácie poznania identifikoval, boli:

- a) problémy, ktoré nie sú typické pre kontext organizácie poznania, ale sú všadeprítomné: digitálna segregácia, pornografia, násilie, nahrádzanie profesionálov technológiami a
- b) problémy, ktoré priamo súvisia s profesionálnymi aktivitami organizácie poznania: dohľad a cenzúra, nedostatočné kultúrne záruky a práva, nebdalosť, profesionálna neefektívnosť, zavádzanie, rasizmus, nejednoznačnosť, marginalizácia, nestrannosť alebo viera v neutralitu, neprístupnosť informácií a neobjektívna terminológia.

Tento výskum poukázal na dva významné a vzájomne sa dopĺňajúce rozmery etiky organizácie poznania, a to rešpektovanie rozmanitosti a transkultúrnu etiku pri sprostredkovaní informácií, ktorá odráža túto rozmanitosť (môže súvisieť napr. s viacjazyčnosťou). Upozornil na to, že systémy organizácie poznania by mali garantovať rešpektovanie kultúrnych dimenzií reprezentácie poznania. Kľúčovou sa totiž stáva otázka konceptu transkultúrnej etiky v sprostredkovaní informácií, ktorá sa premieta do pojmových štruktúr indexačných jazykov, napr. viacjazyčných tezaurov, kde zabezpečuje rešpektovanie kultúrnych rozdielov rôznych komunit používateľov a zároveň kvalitný a rovnocenný prístup k informáciám. Výskum identifikoval etické dilemy súvisiace s predsudkami indexačných jazykov, nebdalosťou indexátorov pri obsahovej analýze a výbere indexačných termínov reprezentujúcich zdroje a etické problémy súvisiace s ujmou autorov v prípade nedostatočného, nesprávneho alebo neobjektívneho indexovania ich diel. Intenzívnejšia diskusia na stránkach vedeckej literatúry, na ktorú výskum poukázal, smerovala aj ku úvahám o vzdelávaní v oblasti organizácie poznania, ktoré by sa malo zamerať nielen na obsahové, ale aj sociálne a následne etické otázky.

Autori akcentovali zásadné etické pravidlo vyplývajúce zo samotného cieľa reprezentácie informácií, ktorým je sprístupniť informácie každému používateľovi informačného systému tak, aby tento systém odrážal používateľské potreby. V prípade, že používateľ pocíti porušenie etických princípov v systéme, opustí ho a systém, ktorý nerešpektuje jeho morálne hodnoty a práva, nebude považovať za spoľahlivý (Guimaraes, Fernandéz-Molina, Pinho, Milani 2008).

TRI MEDZINÁRODNÉ KONFERENCIE NA TÉMU ETIKY ORGANIZÁCIE POZNANIA A ICH ZÁVERY (2009, 2013, 2015)

Významným medzníkom v nasledujúcom období bolo zorganizovanie troch medzinárodných konferencií pod názvom Ethics in Information Organization (EIO) na univerzite vo Wisconsin – Milwaukee v USA, v rokoch 2009, 2013 a 2015 pod vedením informačnej vedkyne Hope Olson a informačného vedca Richarda Smiragliu.

Prvá konferencia v roku 2009 nastolila diskusiu o etických výzvach organizácie poznania. V popredí výskumov účastníkov konferencie stáli najmä: používateľ a uspokojovanie jeho potrieb, etické problémy kategorizácie a klasifikácie, etika informačnej politiky, bibliografické spracovanie údajov o etnických a národnostných skupinách a ľuďoch zmiešanej rasy vo formáte MARC21, bibliocentrizmus a etika popisu zdrojov. Konferencia v značnej miere vyzdvihla apel jednej z ústredných rečníčok Clare Beghtol, informačnej vedkyne z univerzity v Toronte v Kanade, ku zohľadňovaniu kultúrneho práva pri dizajnovaní systémov organizácie poznania. Účastníci konferencie sa zhodli na tom, že etike organizácie poznania je v budúcom výskume a vývoji dôležité venovať väčšiu pozornosť.

Nadväzujúca konferencia pod rovnakým názvom v Milwaukee v roku 2013 diskusiu rozšírila smerom ku etike katalogizácie a katalogizačných štandardov, k otázke domorodej kultúry pri spracovaní zdrojov, vzdelávania v oblasti etiky organizácie informácií, etike identifikácie a tvorby menných autorít pri spracovaní digitálnych metadát knižníc, etike digitálneho obsahu v kontexte jeho archivácie, právam spoluautorov, zodpovednosti pri reprezentácii „zlých kníh“ v knižničnom katalógu a etike indexačných jazykov. Konferencia etablovala etiku organizácie poznania ako novú doménu so špecifickým obsahom. Dospela k záveru, že etika musí tvoriť kľúčovú zložku organizácie poznania (Smiraglia 2015).

Tretia konferencia sa konala v roku 2015 a jej príspevky boli publikované v špeciálnom čísle medzinárodného časopisu Knowledge Organization (2015, roč. 42, č.

5). Na konferencii sa diskutovalo o aktuálnych problémoch organizácie poznania v praxi, akými sú prijímanie úsporných opatrení, nerešpektovanie kvality, bagatelizovanie a mystifikácia technológií vyhľadávania, nekonzistencia indexovania, skresľovanie a nepresnosti v databázach vedeckých článkov v oblasti etiky organizácie poznania, cenzúra tagovania potenciálne kontroverzných diel, problém detského používateľa v systémoch organizácie poznania, bibliocentrizmus v popise zdrojov podľa RDA a objektovo orientovaných funkčných požiadaviek na bibliografické záznamy (FRBRoo), etika klasifikácie, sociálny pluralizmus indexátora/klasifikátora pri reprezentácii zdrojov, etické problémy klasifikácie alternatívnych žánrov v Netflixe, etika reprezentácie archívneho materiálu v digitálnom prostredí a potreba etického kódexu katalogizátora. Táto posledná požiadavka bola pretavená do praxe v januári 2021, kedy bol medzinárodnou pracovnou skupinou ALA prijatý etický kódex katalogizátora. Účastníci konferencie dôrazne apelovali na teoretickú systematizáciu princípov etiky organizácie poznania pre podporu jej procesov, nástrojov a produktov (Guimarães, Pinho, Milani 2016). Možno konštatovať, že tieto tri konferencie významne prispeli ku pochopeniu úlohy a významu etiky organizácie poznania a etiky katalogizácie v knižničnej a informačnej vede a praxi.

ETICKÉ PROBLÉMY SPRÁVY A POPISU ZBIEROK: „ZLÉ“ KNIHY

Na etické princípy správy zbierok pri katalogizácii a sprístupňovaní tzv. „zlých kníh“ upozornil na druhej konferencii o etike organizácie informácií v Milwaukee Ph. A. Homan (2012). Poukázal na konflikt medzi etikou knihovníkov a zodpovednosťou voči používateľom pri upozorňovaní na knihy chybné, knihy plagiátorov, ktorých obsah bol neeticky skopírovaný a boli v nich porušené autorské práva, knihy prezentujúce podvodné a nepravdivé informácie, knihy urážajúce na cti, príp. obsahovo zastaralú literatúru a pod. Podľa katalogizačných princípov Charlesa A. Cuttera (1876, 1904) by mali katalogizátori v bibliografických poznámkach upozorňovať na najlepšie knihy a na ne by mali nasmerovať pozornosť používateľa. Informácie o „zlých knihách“ by mali ignorovať. Homan poukazuje na to, že aj zlé knihy môžu mať v určitom intelektuálnom kontexte svoj hodnotný „druhý život“. Ako príklad uvádza knihu *Arming America: The Origin of a National Gun Culture* z roku 2000 od Michaela A. Bellesilesa, ktorá je najznámejším prípadom akademického podvodu na prelome 20. a 21. storočia. Historik a bývalý profesor na Emory University v Atlante v USA Michael A. Bellesiles zostavil publikáciu

o dejinách americkej kultúry zbraní na základe vymysleného výskumu. Bellesilesova kniha bola dokonca v roku 2001 ocenená prestížnou cenou Bancroft Prize a neskôr sa stala prvým dielom, ktorému bolo ocenenie odobraté. Bolo preukázané, že Bellesiles citoval neexistujúce rukopisné archívne pramene a bolo dokázané aj to, že archívy, ktorých zdroje uvádzal, nikdy nenavštívil. Ďalšie výskumy potvrdili chybné Bellesilesove závery, na základe ktorých konštatoval, že kultúra vlastníctva zbraní v Amerike nevznikla prv ako v polovici 19. storočia. Bellesilesova práca sa dotkla druhého dodatku Ústavy Spojených štátov, ktorý chráni právo jednotlivca na držbu a nosenie strelnej zbrane. Komisia profesionálnych akademických historikov z Harvardskej, Princetonskej a Chicagskej univerzity, ktorá dodatočne skúmala Bellesilesovu prácu, dospela k záveru, že Bellesilesov výskum je neprofesionálny, zavádzajúci a spochybňuje vedeckú integritu. Vydavateľstvo Bellesilesovej knihy Knopf zastavilo jej vydávanie a náklad kníh vrátených z knižkupectiev bol zničený. Tento prípad napokon viedol k diskusiám spochybňujúcim objektivnosť vedcov, vydavateľov, recenzentov, hodnotiacich komisií, médií, knihovníkov a hodnotu recenzií a ocenení. Homan (2012), ktorý sa venuje celej genéze tohto prípadu, upozorňuje na to, že jediným spôsobom ako môžu katalogizátori dodržiavať etické princípy správy zbierok a plniť pri tom svoje profesionálne povinnosti, je upozorniť používateľa na „zlú knihu“ v bibliografickej poznámke v knižničnom katalógu. Homan v tejto súvislosti poukazuje na etickú otázku katalogizácie, ktorú riešila ALA, či zahrnutie a rozšírenie bibliografického záznamu v knižničnom katalógu o úryvky z kníh, recenzie kníh, ich obálky a hodnotenia, nepredstavuje porušenie profesionálnej etiky. Výsledkom je rozhodnutie, že rozšírenie obsahu bibliografických záznamov v knižničných katalógoch o tieto údaje nie je porušením etiky katalogizácie, pretože nemá zabrániť používateľom v prístupe k informáciám, práve naopak: knihovníci by mali vyhľadávať čo najširšie spektrum hodnotiacich informácií a materiálov pri zachovaní neutrálneho postoja. Medzi knihovníkmi zodpovedajúcimi za správu zbierok existuje názor, že pravda nie je primárnym kritériom pre získanie titulu do knižničného fondu, a že by ním mala byť užitočnosť určená poslaním knižnice a potrebami jej používateľov. Aj „zlé knihy“ môžu byť veľmi užitočné, čo je aj prípad Bellesilesovej publikácie, ktorá je „zlá“ obzvlášť poučným spôsobom, pretože je príkladom taktiky, ktorú niektorí americkí historici používajú v modernej diskusii o kultúre zbraní, ich kontrole a druhom dodatku americkej ústavy (Homan 2012).

Ďalšími závažnými etickými otázkami v oblasti popisu zdrojov, na ktoré upozornila už prvá konferencia v Milwaukee, sú bibliocentrizmus a kultúrne právo (cultural warrant). R. P. Smiraglia (2015), profesor organizácie poznania a informačný vedec na univerzite v Milwaukee konštatuje, že bibliocentrizmus vzišiel z praxe popisu zdrojov, ktorá kladie dôraz na jednoduchý popis zdrojov ako objektov s nízkym dôrazom na ich intelektuálny obsah, takmer ignorujúc ich doménovú špecifickosť, kultúrny pôvod alebo kultúrny kontext. Smiraglia zdôrazňuje, že na informačné objekty je potrebné nazeráť ako na kultúrne artefakty a medziinštitucionálne zdieľanie informácií chápať ako formu kultúrnej synergie. Toto nazeranie vyžaduje synergický, nie bibliocentrický popis zdrojov. Zdôrazňuje, že systémy organizácie poznania sa čoraz častejšie generujú z doménovo-centrických ontológií, čím sa rozširujú znalosti a ich potenciál pre ďalšie objavovanie. Smiraglia (2009) zároveň poukazuje na potrebu teoretického základu pre vysporiadanie sa s kontrastom medzi kultúrnym a etickým právom a na význam kultúrneho práva v etike reprezentácie poznania. Nadväzuje pri tom na Hjørlandovu teóriu špecifickosti domény. Upozorňuje, že samotné štandardy popisu zdrojov môžu predstavovať hrozbu pre uplatňovanie informačnej etiky. Etické limity popisu zdrojov podľa neho ukazujú potrebu etickej, kultúrne zameranej paradigmy vyhľadávania informácií. Na obmedzenia systémov organizácie poznania vyplývajúce z kultúrnych predsudkov upozorňujú najvplyvnejšie výskumy a teórie etiky organizácie poznania, ktoré uvádzame nižšie.

NAJVPLYVNEJŠÍ AUTORI V OBLASTI ETIKY ORGANIZÁCIE POZNANIA A ZAMERANIE ICH VÝSKUMOV

Nadväzujúce výskumné snahy etiky organizácie poznania smerovali ku identifikácii najvplyvnejších autorov v tejto oblasti. Jeden z prvých výskumov realizoval Smiraglia (2014). Za pomoci kociťnej analýzy Thomson Reuters Web of Science a multidimenzionálneho škálovania identifikoval hlavných autorov, ktorých štúdie možno považovať v oblasti etiky organizácie poznania za najcitovanejšie a najvplyvnejšie (podľa abecedy): Bail, Beghtol, Berman, Cutter, Foucault, Guimarães, Hjørland, Mai, Olson, Pinho a Tennis. Na jeho výskum nadviazal Sh. Wang (2019), ktorý potvrdil vo vedúcich pozíciách najmä informačné vedkyne a editorky medzinárodného časopisu Knowledge Organization: Hope A. Olson z Wisconsinkej univerzity v Milwaukee v USA a Clare Beghtol z univerzity v Toronte v Kanade (pozn.: Clare Beghtol zomrela v roku 2018, vo veku 76 rokov).

HOPE OLSON: „SILA OZNAČIŤ/POMENOVAŤ“ INFORMÁCIE O ZDROJOCH

Hope Olson vo svojich prácach venovaných etike organizácie a reprezentácie poznania rozpracováva teoretický problém, ktorý nazýva „silou označiť/pomenovať“ (the power to name) informácie o zdrojoch v bibliografickom popise, ktorý zastupuje každý zdroj v zbierke a zabezpečuje k nemu prístup. Pomenovanie (naming) je prostriedkom medziľudskej komunikácie prostredníctvom jazyka, ktorý sa usilujeme v knižničnej a informačnej praxi autorizovať, štandardizovať. Olson zdôrazňuje potrebu konvergencie, komplementárnosti a dialógu pri pomenovaní informácií a znalostí v systémoch organizácie poznania. Konštatuje, že predsudky týkajúce sa pohlavia, sexuality, rasy, etnickej príslušnosti, jazyka, náboženstva a i. sú limitmi rôznorodosti pomenovaní informácií pre vyhľadávanie a používateľ vyhľadávajúci témy mimo tradičného hlavného prúdu môže v dôsledku týchto obmedzení pociťovať frustráciu z neúspešného hľadania (Olson 2001). V tejto súvislosti diskutuje o univerzálnych indexačných jazykoch a klasifikáciách, o ktorých sa všeobecne uvažuje, ako o najsprávnejšej alternatíve pri popise a organizácii zdrojov v knižničnej a informačnej vede. Upozorňuje na univerzálnu medzinárodnú klasifikáciu Deweyho desiatinného triedenia, ktoré bolo už pri svojom vzniku postavené na nespornom predpoklade, že univerzálnosť je nielen žiaduca, ale aj nevyhnutná. Univerzálnosť DDT je založená o. i. na uprednostňovaní rovnakosti pred odlišnosťou a diverzitou. Tento predpoklad pritom priamo ovplyvňuje tvorbu informácií. Olson v tomto kontexte poukazuje na problém reprezentácie marginalizovaných skupín a tém v univerzálnych systémoch organizácie poznania, pričom špecifikuje tri hlavné problémy:

1. Snaha uspokojiť všetkých používateľov knižnice niekedy vedie k neobjektívnej reprezentácii subjektov/zdrojov.
2. Pokusy o objektivitu môžu viesť k rovnakému prístupu aj v situáciách, kedy sa vyžaduje spravodlivý prístup pre vyrovnanie rozdielov a inakosti.
3. Normy homogenizujú výsledky katalogizácie zavedením univerzálneho jazyka v rôznych kontextoch.

Diskurzívna komunita, ktorú Olson študovala a na základe ktorej stanovila svoje hlavné teoretické závery, sa týka žien. Marginalizácia, vylúčenie a nezrovnalosti pri vecnom popise zdrojov týkajúcich sa žien vyplývajú z povahy systémov organizácie poznania – klasifikácií a predmetových hesiel, z ich univerzálnosti a neutrality. S tým súvisia aj ich nedostatky ako sexismus a dis-

kriminácia žien v slovníkoch, nepružnosť indexačných jazykov a klasifikácií a nedostatok citlivosti katalogizátorov. Pri reprezentácii žien a problémov, ktoré so ženami súvisia, indexačné jazyky nie sú rodovo neutrálné, ženy zvyčajne vymedzujú ako výnimky z mužskej normy, getoizujú ženskú problematiku tým, že ju separujú od zvyšku poznania alebo dokonca celkom vynechávajú (Guimarães, Pinho, Milani 2016). Treba povedať, že Olson sa venovala otázke predmetového prístupu k zdrojom o ženách už od 90. rokov 20. storočia, analyzovala marginalizovanie žien v Deweyho desatinnom triedení a systéme predmetových hesiel Kongresovej knižnice LCSH z feministického pohľadu a prišla s konkrétnymi návrhmi pre riešenie týchto problémov (Olson 2001). V roku 1997 vypracovala kritickú metodológiu feministickej dekonštrukcie pre knižničné a informačné štúdiá. Aplikácia feministickej dekonštruktívnej teórie pri výskume v tejto oblasti podľa nej odhaľuje, že hranica medzi uniformitou a diverzitou jazyka je umelá, vykonštruovaná a spôsobuje vylúčenie (Olson 1997, Wolfram 2016).

CLARE BEGHTOL: „KULTÚRNA POHOSTINNOSŤ“ SYSTÉMOV ORGANIZÁCIE POZNANIA

Olsonovej názor na zohľadňovanie potrieb marginalizovaných skupín v systémoch organizácie poznania nachádza zhmotnenie v teórii Clare Beghtol, ktorá kladie dôraz na tzv. kultúrnu pohostinnosť (cultural hospitality) globálnych systémov organizácie a reprezentácie poznania. Beghtol vychádza z toho, že každej kultúre sú vlastné určité hodnoty, kolektívna pamäť, história, jazyk, spoločenské postoje, preferencie a praktiky. Existuje preto predpoklad, že jednotlivci v rôznych kultúrach vyžadujú rôzne typy informácií, na ktoré majú kultúrne právo. Kultúrne právo (cultural warrant) chápe ako analógiu pojmu literárne právo (literary warrant) a konštatuje, že akýkoľvek systém reprezentácie a organizácie poznania môže byť vhodný a užitočný pre jednotlivca, len ak je založený na predpokladoch, hodnotách a predispozíciách jemu vlastnej kultúry. Z toho dôvodu považuje systémy organizácie poznania za kultúrne artefakty. Kultúrne právo kladie nároky na systémy organizácie poznania, ktoré by mali vytvárať kultúrne záruky a umožňovať integráciu znalostí naprieč kultúrnymi, sociálnymi, národnými, priestorovými, časovými, jazykovými a doménovými hranicami. Koncept kultúrneho práva poskytuje teoretickú podporu etického rámca systémov organizácie poznania zdôrazňujúc súlad zastúpených tematických oblastí, pojmov, kategórií a klasifikačných tried s osobnou a profesionálnou kultúrou používateľov a infor-

mačných profesionálov. Riešením kultúrneho práva v globálnych systémoch organizácie poznania je podľa Beghtol kultúrna pohostinnosť, ktorá predpokladá prispôbenie systému organizácie poznania, napr. univerzálnej bibliografickej klasifikácie alebo viacjazyčného, multikultúrneho tezauru, rôznym kultúram (Guimarães, Pinho, Milani 2016). Kultúrna pohostinnosť dopĺňa a rozširuje myšlienku kultúrneho práva v systémoch organizácie poznania s cieľom zvýšiť ich užitočnosť v rôznych prostrediach pre účely celosvetového informačného toku. Beghtol zdôrazňuje, že predpokladom uplatnenia konceptu kultúrneho práva v systémoch organizácie poznania je zohľadnenie záujmov kultúry konkrétnej krajiny, národa alebo inej väčšej či menšej sociálnej jednotky, napr. akademickej disciplíny, umeleckej oblasti, politickej strany, náboženstva a/alebo jazyka. Systém organizácie poznania vhodný pre určitú z nich nemusí rozpoznať prvky dôležité pre inú kultúru a takáto exklúzia je problémom pri integrácii poznatkov naprieč kultúrnymi, geografickými a jazykovými hranicami. Je preto podľa nej potrebné vyvíjať také systémy organizácie poznania, ktoré sú globálne dostupné a kultúrne vhodné. Takéto systémy organizácie poznania budú musieť začleniť rôzne syntaktické a sémantické základy svetových kultúr a poskytovať techniky pre vyhľadávanie polykultúrnych informácií. Vzhľadom k tomu, že základy rôznych kultúr môžu byť vo vzájomnom konflikte, Beghtol zdôrazňuje potrebu vývoja teórií a techník na integráciu akýchkoľvek kultúrnych predpokladov pre lepšie vyhľadávanie informácií. Beghtolovej kultúrna pohostinnosť je vlastne teoretickým rámcom pre systémy organizácie poznania privilegujúce potreby rôznych kultúr – národných, etnických, doménových, disciplinárnych a pod. V praxi to napr. znamená možnosť rozšíriť notačný systém klasifikácie zahrnutím nových pojmov a znakov odrážajúcich rôzne kultúrne prostredia. Beghtol pripúšťa, že praktická implementácia tohto ideálu nie je jednoduchá, ale je dôležité k nej smerovať a diskutovať o metódach, akými sa dá dosiahnuť. Beghtol navrhuje pri vývoji etických systémov organizácie poznania aplikovať princípy a metódy Breyovho modelu etického vývoja počítačových systémov v kombinácii so Všeobecnou deklaráciou ľudských práv OSN a Smithovým konceptom globálnej občianskej spoločnosti. Tieto dokumenty môžu byť východiskom hodnotenia etiky systémov organizácie poznania. Beghtol zdôrazňuje, že rozdiely medzi kultúrami by nemali byť ohrozené globalizáciou informácií a informačných technológií a zachovanie kultúrnych rozdielov by malo byť vysokou prioritou (Beghtol 2002). Kultúrna pohostinnosť

preto v súčasnosti predstavuje teoretický základ metód budovania systémov organizácie a reprezentácie poznania, ich sémantiky a syntaxe (Guimarães, Pinho, Milani 2016).

KOMPARATÍVNA ANALÝZA NAJDÔLEŽITEJŠÍCH TEORETICKÝCH PRÁČ V OBLASTI ETIKY ORGANIZÁCIE POZNANIA

Guimarães a kol. (2016) realizovali komparatívnu analýzu najvýznamnejších teoretických prác v oblasti etiky organizácie poznania, hľadali ich vzájomné súvislosti a prieniky. Okrem teórií Olsonovej (sila pomenovať) a Beghtolovej (kultúrna pohostinnosť) sa sústredili na interaktívnu epistemografiu A. G. Gutiérreza a multilingvizmus v reprezentácii poznania M. Hudonovej. Interaktívna epistemografia ako nová paradigma, teoretický a koncepcný transdisciplinárny rámec pomáha analyzovať kontext pluralizmu kultúr a diskurzov pri reprezentácii poznania a nachádza živnú pôdu pri konštrukcii viacjazyčných tezaurův s predpokladom transformácie lokálneho do globálneho systému organizácie poznania. Gutiérrezove odporúčania, aby žiaden aspekt neprevažoval nad ostatnými (či už ide o diskurzy, kognitívne procesy, kultúru alebo používateľa) sú konvergentné s koncepciou kultúrnej pohostinnosti C. Beghtolovej. Rovnako sémantické spracovanie M. Hudonovej, ktoré navrhuje vo viacjazyčných tezaurůch, je v súčinnosti s kultúrnou pohostinnosťou v tom, že rešpektuje rozdiely jazyka v asymetrickej štruktúre tezaurův, kde sa nepožaduje existencia termínu, ktorý nemá ekvivalent v inom jazyku. Olson sa približuje kultúrnej pohostinnosti upozorňujúc na potrebu zohľadňovania inherentných špecifik rôznych skupín používateľův, ktorí by sa nemali považovať za homogénnu skupinu, ani ak prináležia do rovnakého kultúrneho prostredia. Všetci spomínaní autori zhodne konštatujú, že systémy organizácie poznania nie sú neutrálne, pretože sú presiaknuté hodnotami a postojmi ich tvorcův. Základné rozdiely v reprezentácii poznania spočívajú v kultúrnych odlišnostiach, od informačných profesionálov je preto potrebné vyžadovať pochopenie kultúrnych zvláštností a rozdielův rôznych kultúr. Guimarães a kol. (2016) zhrnuli najdôležitejšie závery, ktoré vyplývajú z teórií týchto vplyvných autorův, do nasledujúcich štyroch bodův:

1. transkultúrna etika považuje kultúru za interaktívny systém, ktorý prekonáva dominantné a redukcionistické názory,
2. kultúrna pohostinnosť umožňuje obohatiť klasifikáciu o kultúrne právo, hoci iba v jednej notácii,
3. multilingvizmus podporuje rovné zaobchádzanie s jazykmi, ktoré sú súčasťou viacjazyčného tezaurův,

4. schopnosť pomenovať informácie o zdrojoch odráža potreby heterogénneho používateľa v knižničnom katalógu a je úlohou informačného profesionála.

Systémy organizácie poznania majú umožniť kultúrnu rozmanitosť, akceptovanie odlišnosti a mali by sa riadiť etikou. V konečnom dôsledku sami knihovníci rozhodujú o tom, čo v rámci popisu zdrojův reprezentujú a čo v knižničnom fonde alebo informačnom systéme ponechajú nepomenované. Spomínaní autori a ich výskumy ukazujú, ako sa organizácia poznania od čias založenia ISKO (International Society of Knowledge Organization) posunula od pojmového, pôvodne viac ontologického základu (pod vplyvom I. Dahlbergovej) ku sociálno-kognitívnemu prístupu, ktorý zahŕňa problémy súvisiace s kontextom používateľa. Aktuálny dialóg dopĺňajú témy ako perspektíva doménovej analýzy (od autorův B. Hjørland, H. Albrechtsen, J. Tennis, R. Smiraglia a i.) prepojená s kontextom diskurzívnych komunit organizácie poznania; semiotická perspektíva a otázky recepcie v organizácii poznania (od autorův J. E. Mai, T. Thellefssen, C. Almeida a i.) a kultúrna perspektíva komunit zapojených do produkcie a využívania znalostí (od autorův: H. Olson, C. Beghtol, M. Hudon, A. G. Gutiérrez, G. Campbell, S. Berman, J. A. Guimarães a i.). Guimarães a kol. (2016) zhrnuli zásadné perspektívy a charakteristické znaky systémův organizácie poznania:

1. Uznanie rozmanitosti v systémoch organizácie poznania
2. Uznanie vplyvu sociálneho a ľudského faktoru na činnosti v oblasti organizácie poznania
3. Koncepcia domény organizácie poznania ako sociálneho produktu
4. Sugestívna a nie normatívna povaha systémův organizácie poznania
5. Systémy organizácie poznania ako nástroje na podporu globálneho dialógu
6. Historická migrácia z univerzálnych systémův na globálne systémy
7. Posun od štandardizácie ku podpore vzájomnej komunikácie a v dôsledku toho od kontroly slovnej zásoby k podpore interoperability.

Prognózy trendův výskumu v knižničnej a informačnej vede vo svete predpokladajú, že etika a informačná bezpečnosť budú patriť aj naďalej medzi kľúčové témy, a že sa im do roku 2030 bude venovať ešte veľmi intenzívna pozornosť (Nezhad, Osareh, Ghane 2022). Výskumnými trendmi v tejto oblasti sú v posledných rokoch (2019 – 2022) najmä rešpektovanie rozmanitosti, transkultúrna etika, kultúrny aspekt reprezen-

tácie poznania a v súvislosti s publikovaním etického kódexu katalogizátora aj etika katalogizácie (etike katalogizácie a etickému kódexu katalogizátora sa venujeme v samostatnej štúdií v pripravovanom zborníku *Knižničná a informačná veda XXX*).

ZÁVER

Etická analýza systémov organizácie poznania je nevyhnutná pre ich ďalšie skvalitňovanie. Je potrebné riešiť ich etické problémy, medzi ktoré patrí zaujatosť v reprezentácii pojmov v systémoch organizácie poznania, predsudky, nepresnosť terminológie či kultúrna nekorektnosť pri reprezentácii zdrojov. Riešenie etických problémov organizácie poznania vyžaduje aktívny, etický postoj knihovníkov, ale aj čas a financie na náročnú aktualizáciu indexačných jazykov a klasifikácií. Od prístupu knihovníkov a ich schopnosti prispôbiť sa potrebám používateľov závisí efektívnosť využívania nástrojov pre reprezentáciu zdrojov. V tejto súvislosti sú v knižničnej a informačnej praxi aktuálnymi témami inklúzia, rovnosť a rozmanitosť. Zároveň treba zdôrazniť, že popri tradičnom informačnom kontexte knižníc je dôležitý aj kontext digitálneho informačného prostredia, kde etika organizácie poznania nadobúda podstatne komplexnejší rozmer. Príspevok bol vypracovaný v rámci riešenia projektu VEGA 1/0360/21 Sociálne reprezentácie etických výziev digitálnej revolúcie.

Zoznam bibliografických odkazov

BEGHTOL, C., 2002. Universal Concepts, Cultural Warrant, and Cultural Hospitality. In: *Advances in Knowledge Organization* [online] 8, s. 45-49 [cit. 2022-02-15]. Dostupné na: https://www.ergon-verlag.de/isko_ko/downloads/aikovol08200206.pdf

GUIMARÃES, J. A., PINHO, F. A. a MILANI, S., 2016. Theoretical Dialogs About Ethical Issues in Knowledge Organization: García Gutiérrez, Hudon, Beghtol, and Olson. In: *Knowledge Organization* [online] 43 (5), s. 338-350 [cit. 2022-02-05]. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/306320682_Theoretical_Dialogs_About_Ethical_Issues_in_Knowledge_Organization_Garcia_Gutierrez_Hudon_Beghtol_and_Olson

GUIMARÃES, J. A. Ch, FERNANDÉZ-MOLINA, J. Ch., PINHO, F. A. a MILANI, S. O., 2008. Ethics in the Knowledge Organization Environment: An Overview of Values and Problems in the LIS Literature. In: ARSENAULT, C., TENNIS, J. T. Culture and Identity in Knowledge Organization: Proceedings of the Tenth ISKO International ISKO Conference 5-8 August 2008 Montréal, Canada [online]. Ergon Verlag, s. 361-366. [cit. 2022-02-05]. Dostupné na: https://www.ergon-verlag.de/isko_ko/downloads/aikovol112008.pdf#page=371

HOMAN, Ph. A., 2012. Library Catalog Notes for „Bad Books“: Ethics

vs. Responsibilities. In: *Knowledge Organization* [online], 39 (5), s. 347-355 [cit. 2022-02-08]. Dostupné na: https://www.nomos-elibrary.de/10.5771/0943-7444-2012-5-347.pdf?download_full_pdf=1

NEZHAD, F. G., OSAREH, F. a M. R. GHANE, 2022. Forecasting the Subject Trend of International Library and Information Science Research by 2030 Using the Deep Learning Approach. In: *International Journal of Information Science and Management* [online], 20 (1), s. 471-492 [cit. 2022-02-24]. Dostupné na: <https://ijism.ricest.ac.ir/index.php/ijism/article/view/2361/559>

OLSON, H., 2001. The Power To Name: Representation in Library Catalogs. In: *Signs* [online], 26 (3), s. 639-668 [cit. 2022-04-20]. Dostupné na: <https://www.jstor.org/stable/3175535?seq=25>

OLSON, H., 1997. The Feminist and the Emperor's New Clothes: Feminist Deconstruction as a Critical Methodology for Library and Information Studies. In: *LISR* [online], 19, s. 181-198 [cit. 2022-04-20]. Dostupné na: <https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S0740818897900426?token=D7EF58F84FA02F00BD030703D6B31189C5821D31AD12C865A53F4C2925A4E2F35591D0778996FCEDE5512AC8903C9323&originRegion=eu-west-1&originCreation=20220505104716>

SMIRAGLIA, R. P., 2015. Ethics in Knowledge Organization: Two Conferences Point to a New Core in the Domain. In: *Encontros Bibli: revista eletrônica de biblioteconomia e ciência da informação* [online], 20 (1), s. 1-18 [cit. 2022-02-08]. Dostupné na: <https://www.redalyc.org/pdf/147/14735377002.pdf>

SMIRAGLIA, R. P., 2015. Bibliocentrism Revisited: RDA and FRBRoo. In: *Knowledge Organization* [online], 42 (5), s. 296-301 [cit. 2022-02-10]. Dostupné na: https://www.nomos-elibrary.de/10.5771/0943-7444-2015-5-296.pdf?download_full_pdf=1

SMIRAGLIA, R. P., 2009. Bibliocentrism, Cultural Warrant, and the Ethics of Resource Description: A Case Study. In: *Cataloging & Classification Quarterly* [online], 47 (7), s. 671-686 [cit. 2022-02-08]. Dostupné na: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01639370903112013?scroll=top&needAccess=true>

WANG, Sh., 2019. The Intellectual Landscape of the Domain of Culture and Ethics in Knowledge Organization: An Analysis of Influential Authors and Works. In: *Cataloging & Classification Quarterly* [online], 57 (4), s. 227-243 [cit. 2022-02-23]. Dostupné na: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01639374.2019.1614710?scroll=top&needAccess=true>

WOLFRAM, D., 2016. The Power to Influence: An Informetric Analysis of the Works of Hope Olson. In: *Knowledge Organization* [online], 43 (5), s. 331-337 [cit. 2022-02-20]. Dostupné na: https://www.nomos-elibrary.de/10.5771/0943-7444-2016-5-331.pdf?download_full_pdf=1